

2. เมื่อต้องการศึกษากระบวนการของปรากฏการณ์สังคมว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรจากระยะเวลาหนึ่งไปยังอีกระยะเวลาหนึ่ง โดยมีเงื่อนไขอะไรเกิดขึ้นในกระบวนการนั้น
3. เมื่อต้องการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในระดับลึกซึ่งถึงความหมายของปรากฏการณ์นั้น ๆ สำหรับสมาชิกสังคม หรือกลุ่มสังคม
4. เมื่อต้องการทำวิจัยในเรื่องที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่นเรื่องเกี่ยวกับค่านิยม โลกทัศน์ ความเชื่อถือ ความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ

“การวิจัยเชิงคุณภาพ จึงเป็นการแสวงหาความรู้โดยพิจารณาปรากฏการณ์สังคมจากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น วิธีการนี้จะสนใจข้อมูลด้านความรู้สึกลึกซึ้งนึกคิดความหมาย ค่านิยม หรืออุดมการณ์ของบุคคลนอกเหนือไปจากข้อมูลเชิงปริมาณ มักใช้เวลานานในการศึกษาติดตามระยะยาว ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เป็นวิธีการหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล และเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย”²

ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาดังกล่าว เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ศึกษา และสมมติฐานที่ตั้งไว้ รวมทั้งได้ข้อมูลที่เห็นภาพรวมอย่างชัดเจนของกระบวนการจัดเถลาทางสังคมและพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย

1.วิธีการศึกษา

1.1 ศึกษาข้อมูลเอกสาร ได้แก่ ประวัติวัด ประวัติบุคคลสำคัญของวัด กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัด และศึกษาข้อมูลการเทศน์และการอบรมในโครงการต่าง ๆ และหนังสือเผยแพร่ของวัด

1.2 วิธีการเข้าถึงข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยใช้วิธีการเข้าถึงข้อมูลโดยเปิดเผยสถานภาพจริงกับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา เพราะผู้วิจัยเคยทำงานภายในวัด คือทำหน้าที่ประสานงานการเรียนการสอนหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตสำหรับพระภิกษุ ในปี พ.ศ 2541-2542 เมื่อปฏิบัติหน้าที่ได้ 2 ปี วัดได้ส่งให้ไปศึกษาต่อด้านพุทธศาสน์ ใน

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

ระดับปริญญาโท และผู้วิจัยเลือกทำวิทยานิพนธ์เรื่องวัดพระธรรมกาย จึงมีการเก็บข้อมูลกับบุคลากรของวัด หากเป็นกลุ่มตัวอย่างที่พอจะรู้จักหน้าที่ของผู้วิจัย ผู้วิจัยจะแนะนำถึงหัวข้อวิทยานิพนธ์ที่ได้เลือกทำเลย (โดยไม่ต้องแนะนำหน้าที่การงานของตนเอง) เพื่อเป็นการเกริ่นนำก่อนการเก็บข้อมูล การเปิดเผยสถานภาพจริง ทำให้เกิดความคุ้นเคยกับกลุ่มตัวอย่างที่มีอยู่ก่อนแล้ว และกลุ่มตัวอย่างก็ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลอย่างดี ซึ่งมีผลต่อการเก็บข้อมูลต่อไป

1.3 วิธีการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ (interview) กับกลุ่มตัวอย่าง การจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant observation) กับกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดทั้งเรื่องกิจกรรมการฝึกอบรม พิธีกรรม และการทำงานของเจ้าหน้าที่ในส่วนต่าง ๆ

1.3.1 การสัมภาษณ์ มี 3 ลักษณะ คือ³

1.3.1.1 การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ หรือกึ่งทางการ (Formal or Semiformal Interview) ซึ่งเหมือนกับการใช้แบบสอบถาม เพียงแต่ต่างกันที่ใช้วิธีการพูดคุยถามแทนการให้ผู้ตอบอ่านแล้วตอบข้อความในแบบสอบถาม

1.3.1.2 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ผู้สัมภาษณ์จะปล่อยให้บรรยากาศของการสัมภาษณ์เป็นไปอย่างง่าย ๆ ไม่มีพิธีรีตอง ไม่เป็นทางการ ไม่เคร่งครัดในเรื่องขั้นตอนและลำดับคำถาม ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เพื่อให้ทราบระบบคิด ทักษะคิด ความเชื่อ และความหมายของบุคคลต่อเหตุการณ์ต่างๆ และเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลเพื่อตอบคำถามของการวิจัย

1.3.1.3 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Interview) เป็นการสัมภาษณ์ บุคคลบางคนในชุมชน ที่ผู้วิจัยเลือกขึ้นมาเพราะมีคุณสมบัติที่สามารถให้ข้อมูลหลักได้ ไม่ได้อยู่ที่ว่าเขาเป็นตัวแทนของคนทั้งชุมชน ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ดีต้องเป็นคนที่รู้จักแสดงออก เป็นคนซื่อสัตย์วัฒนธรรมของชุมชน สามารถตั้งข้อสังเกต อธิบาย หรือสรุปความได้ การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นการให้รายละเอียดของการวิจัยที่เน้นข้อมูลเฉพาะทางเพื่อให้เห็นรายละเอียดของกระบวนการทั้งหมดของการจัดเกลาทางสังคมและพัฒนาบุคลากร ซึ่งผู้วิจัยจะนำวิธีดังกล่าวมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ด้วย

³ สุภางค์ จันทวานิช, “วิธีการเก็บข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ,” ใน คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อการพัฒนา. อุทัย คุลยเกษม, บรรณาธิการ (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2544), หน้า 189-190.

1.3.2 การจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) คือการรวบรวมข้อมูลจากการนั่งสนทนากับผู้ให้ข้อมูล (Key informants) เป็นกลุ่ม ซึ่งผู้ร่วมสนทนากลุ่มนี้จะได้มาจากการเลือกสรรตามหลักเกณฑ์ที่นักวิจัยกำหนดไว้ว่า จะเป็นผู้ที่สามารถให้คำตอบตรงประเด็น และสามารถตอบวัตถุประสงค์ที่ศึกษามากที่สุด กลุ่มสนทนาควรประกอบด้วย 7-8 คน ซึ่งเหมาะสมที่จะก่อให้เกิดการถกประเด็นปัญหาและเสวนากลุ่ม โดยส่วนใหญ่ นักวิจัยจะเป็นผู้ดำเนินการสนทนา หรือพิธีกร (Moderator) ซักถามประเด็นต่าง ๆ ตามแนวคำถามที่เตรียมไว้⁴ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกวิธีการนี้มาใช้ร่วมด้วยกับการเก็บข้อมูลในสนาม

1.3.3 การสังเกต (Observation) มี 2 ลักษณะ คือ⁵

1.3.3.1 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) คือการสังเกตที่ผู้วิจัยไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับหรือร่วมกระทำในเหตุการณ์ที่ตนอยู่

1.3.3.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) คือการสังเกตที่ผู้วิจัยเข้าไปเกี่ยวข้องกับหรือมีส่วนร่วมกระทำในเหตุการณ์นั้น ๆ ด้วย

การจดบันทึกภาคสนาม (Field Note)⁶

การสังเกตอย่างเข้มข้น จำเป็นต้องมีการจดบันทึกควบคู่ไปด้วย เพื่อป้องกันการลืม การจดบันทึกมี 2 ขั้นตอน คือ จดบันทึกย่อขณะสังเกตหรือทันทีหลังการสังเกต ในงานวิจัยเชิงคุณภาพของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมมากกว่าการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เพราะจะได้เข้าใจความรู้สึกของผู้ร่วมกิจกรรมของวัด โดยเข้าไปสังเกตแบบมีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ และมีการบันทึกภาคสนามในการสังเกต และการสัมภาษณ์แต่ละครั้ง

1.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ในการวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยเชิงคุณภาพนั้น คุณลักษณะเด่นของระเบียบวิธีวิจัยนี้คือ “ใช้การพรรณนาและการวิเคราะห์แบบอุปนัย กล่าวคือในการศึกษาชุมชน หรือการศึกษาเฉพาะกรณี เพื่อให้เห็นภาพรวมในขั้นแรก นักวิจัยเชิงคุณภาพควรให้รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพทั่วไป

⁴ วิรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และ โยธิน แสงวงคี, การสนทนากลุ่ม : เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า2-3.

⁵ สุภางค์ จันทวานิช, “วิธีการเก็บข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ,” ใน คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อการพัฒนา. อุทัย คลยเกษม, บรรณาธิการ, หน้า 179.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 187.

ของชุมชน หรือกรณีที่ศึกษาในลักษณะของการพรรณนา ส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ แบบแผนการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ข้อมูลเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านรายงานวิจัยเกิดความเข้าใจปรากฏการณ์ได้ดีขึ้น และตรวจสอบข้อมูลได้ด้วย”⁷ ในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึงลักษณะทางกายภาพ และชุมชนของวัดพระธรรมกายไว้ในบทที่ 4 ด้วยเหตุผลตามระเบียบวิธีวิจัยดังกล่าวมาแล้ว

2. การกำหนดแนวคิด และการใช้กรอบทฤษฎีสำหรับการวิเคราะห์ในงานวิจัยเชิงคุณภาพนี้ เนื่องจาก “เมื่อนักวิจัยศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการวิจัยอย่างกว้างขวางและครอบคลุมไม่ใช้เลือกเพียงแนวคิดหรือทฤษฎีอันใดอันหนึ่งเท่านั้น จะทำให้นักวิจัยเกิดแง่มุมในการมองปัญหาได้หลาย ๆ แบบ สามารถสร้างสมมติฐานชั่วคราว หรือข้อสังหรณ์ใจ (hunches) ได้ลึกซึ้งและตรงเป้า ในตอนนี้ นักวิจัยควรทำแผนภูมิกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ตนคัดเลือกขึ้นมาเพื่อลองตอบปัญหาการวิจัย โดยทำเป็นโมเดล ซึ่งแสดงให้เห็นตัวแปรและองค์ประกอบต่าง ๆ ในปรากฏการณ์ที่ศึกษา”⁸ ผู้วิจัยได้ทำกรอบแนวคิดทฤษฎีของกระบวนการจัดเถลาทางสังคม และพัฒนาบุคลากรของวัด โดยเสนอเป็นแผนภูมิเพื่อเป็นเครื่องมือในการศึกษาปรากฏการณ์ต่อไป ไว้ในบทที่ 2 แล้ว

“เมื่อผ่านขั้นการสร้างกรอบแนวคิดแล้ว นักวิจัยอาจหยุดพักเลิกใช้ทฤษฎีชั่วคราว เพื่อนำตัวเองเข้าสู่สัมผัสปรากฏการณ์และพยายามเข้าใจถึงวิธีอธิบายปรากฏการณ์แบบคนใน (insider) โดยปลอดจากอิทธิพลของแนวคิดทฤษฎีที่ได้ศึกษามา จนกระทั่งถึงขั้นการรวบรวมข้อมูล หลังจากนั้นนักวิจัยได้ทำความคุ้นเคยกับปรากฏการณ์ดีพอควรแล้ว นักวิจัยต้องการแนวคิดทฤษฎีใหม่อีกครั้ง เพื่อมาช่วยผลักดันหรือสร้าง (generate) สมมติฐานชั่วคราวขึ้น สำหรับการเก็บข้อมูลต่อไป เพื่อจะได้นำไปตรวจสอบ และกระบวนการนี้ แท้ที่จริงแล้วคือการวิเคราะห์ในสนามนั่นเอง ในขั้นนี้แนวคิดทฤษฎีจะมีประโยชน์มากเพราะจะทำให้ นักวิจัยสร้างสมมติฐานชั่วคราวและข้อสรุปชั่วคราวได้อย่างมีทิศทาง

ในขั้นสุดท้ายคือการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างบทสรุป บทบาทของแนวคิดทฤษฎีที่กำหนดไว้จะกลับมาอีกครั้ง โดยประการแรกนักวิจัยจะนำข้อสรุปเบื้องต้นมาพิจารณาว่าสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งที่ตนได้ศึกษาไว้ตั้งแต่ต้นหรือไม่อย่างไร และสรุปอภิปรายตามข้อค้นพบที่ได้จากการเปรียบเทียบ และประการที่สอง ข้อสรุปเบื้องต้นหรือบทสรุปการวิจัยที่ตนสร้างขึ้น

⁷ สุภางค์ จันทวานิช, การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 15.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

จากข้อมูลนั้น ไม่เหมือนกับแนวคิดทฤษฎีใด ๆ ที่ได้มีผู้เสนอขึ้นไว้เลย และเสนอข้อค้นพบใหม่หรือแนวคิดใหม่ สำหรับการอธิบายปรากฏการณ์นั้น ๆ⁹

2. กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา

เนื่องจากวัดพระธรรมกายได้จัดตั้งขึ้นเป็นเวลากว่า 30 ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 ในการศึกษาเรื่องดังกล่าวตั้งแต่เริ่มต้นสร้างวัด จนกระทั่งปัจจุบัน จึงมีการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาเพื่อเป็นผู้ให้ข้อมูล (Key informant) ทั้งพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่เลือกส่วนหนึ่งผ่านกระบวนการจัดเกลาทางสังคมและพัฒนาบุคลากรครบกระบวนการของวัด โดยคัดเลือกตามระยะเวลาของการพัฒนา ได้แก่ ยุคบุกเบิก, ยุคเริ่มขยายงาน และยุคเผยแผ่

2. กลุ่มตัวอย่างที่เลือกส่วนหนึ่งทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการให้การฝึกอบรมพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ประชาชน และเยาวชน โดยทำหน้าที่เป็นหัวหน้า หรือพี่เลี้ยง

3. กลุ่มตัวอย่างที่เลือกส่วนหนึ่ง คัดเลือกจากผู้บริหารงานวัดที่ทำหน้าที่ด้านการพัฒนาบุคลากรโดยเฉพาะ

4. กลุ่มตัวอย่างที่เลือกส่วนหนึ่ง มีหน้าที่ทำงานในส่วนต่าง ๆ ของวัดโดยร่วมตัวอย่างงานที่จำเป็นของวัดเช่น งานเผยแผ่และงานเทศน์สอน, งานฝึกอบรม, งานจัดการศึกษาด้านปริยัติ, งานด้านสาธารณูปการ, งานประชาสัมพันธ์ และงานต่างประเทศ

5. กลุ่มตัวอย่างที่เลือกในกลุ่มของประชาชนและเยาวชน ผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะบางโครงการคือ สำหรับประชาชนเลือกโครงการปฏิบัติธรรมพิเศษ และสำหรับเยาวชนเลือกโครงการการอบรมธรรมะสำหรับเยาวชน

จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คัดเลือกตามคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว เป็นพระภิกษุภายในวัด 31 รูป พระภิกษุจากวัดอื่นเข้ามาทำหน้าที่เป็นพระอาจารย์พิเศษ 1 รูป สามเณร จำนวน 18 รูป (ในจำนวนนี้บวชเป็นพระแล้ว 4 รูป) อุบาสก 12 คน และอุบาสิกา 24 คน รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 86 รูป/คน

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18-19.

ประชาชนในกลุ่มตัวอย่างคัดเลือกจากประชาชนที่มาวัดเป็นชาย 6 คน และหญิง 16 คน รวม 22 คน ในกลุ่มเยาวชน ผู้วิจัยใช้การศึกษาจากเอกสาร

3. การเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง

เนื่องจากผู้วิจัยเคยทำงานอยู่ภายในวัด และได้ลาศึกษาต่อจึงมีสถานภาพเป็นเจ้าหน้าที่ลาเรียน ทำให้กลุ่มตัวอย่างบางท่านรู้ว่าผู้วิจัยลาศึกษาต่อ กลุ่มตัวอย่างบางท่านอาจไม่พบหน้าผู้วิจัยเป็นระยะเวลาหนึ่ง การเปิดเผยสถานภาพจริงของการเป็นเจ้าหน้าที่ลาเรียน และเป็นนักศึกษา กำลังวิทยานิพนธ์เรื่องวัด จึงเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยต้องแนะนำในระยะแรกเพื่อสร้างความคุ้นเคย และเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการให้ข้อมูล ซึ่งได้รับความร่วมมือจากทั้งพระภิกษุ ผู้ดูแลสามเณร และ อุบาสก อุบาสิกา รวมถึงประชาชน

กลุ่มตัวอย่างบางท่านให้ข้อคิดเห็นว่าการทำวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัยใครจะเป็นผู้ตรวจสอบว่าอะไรควรเขียนออกไป หรืออะไรไม่ควรเขียนออกไป เพราะบุคคลภายนอกที่มาไม่ถึงวัดจะไม่เข้าใจวัดที่เดียว และเพียงแค่อ่านงานวิจัยและตีความเองก็จะทำให้เกิดความเข้าใจผิดได้ ผู้วิจัยชี้แจงว่าวิธีวิจัยเชิงระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาปรากฏการณ์แบบเจาะลึก สามารถชี้ให้เห็นสิ่งต่าง ๆ ที่วัดได้ตั้งใจสร้างคน และวัดให้แก่สังคมอย่างเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งคนภายนอกไม่เคยรับรู้ในรายละเอียด และยังไม่เคยมีคนในวัดทำวิจัยเรื่องวัดในด้านการฝึกคน ผลจากงานวิจัยครั้งนี้อาจจะให้ความกระจ่างกับคนภายนอก และจะเป็นประโยชน์กับวัด

ในการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างเพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลาย ผู้วิจัยจึงพยายามเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ตั้งใจทำงาน มีอุดมการณ์ในการอยู่วัดมั่นคง และผู้ที่เคยคิดจะลาออกจากวัด พร้อมกับมีคำถามเชิงลบสอดแทรกไปในการเก็บข้อมูล เช่น คิดว่าวัดดังสมองหรือไม่ด้วยการทำสมาธิ หรือการมาอยู่วัดก็ไม่ได้เป็นการทดแทนบุญคุณพ่อแม่ สิ่งต่าง ๆ ภายในวัดใหญ่โตเกินความจำเป็น หรือที่สื่อลงข่าวมีเหตุการณ์หรือตัวอย่างสนับสนุนบ้างหรือไม่ และกลุ่มตัวอย่างก็หัวเราะกับคำถามของผู้วิจัยที่พยายามทำตัวเป็นคนนอก แต่ก็ตอบคำถามทุกคำถามที่สงสัย และผู้วิจัยยังเริ่มต้นศึกษาโดยไปทัศนศึกษาวัดบางวัด หรือลองปฏิบัติธรรมที่วัดอื่น และเปรียบเทียบกับวัดพระธรรมกายว่าแตกต่างกันอย่างไร พยายามรวบรวมคำถามที่คนภายนอกสงสัยในสิ่งก่อสร้าง และเรื่องอื่น ๆ และถามคนภายใน เพื่อช่วยในการขจัดอคติอื่นจะเกิดจากการวิจัย

ผู้วิจัยเริ่มศึกษากลุ่มตัวอย่างโดยตั้งต้นจากโครงสร้างการบริหารงานของวัดซึ่งแบ่งออกเป็นหลายด้าน จากเอกสารเบอร์โทรศัพท์ภายในที่แสดงถึงหัวหน้างาน ส่วนงานต่าง ๆ และสอบถามไปยังส่วนต่าง ๆ เพื่อสอบถามถึงฉายา และชื่อผู้รับผิดชอบส่วนงานในปัจจุบัน สำหรับผู้ให้

ข้อมูลท่านแรก ได้เริ่มต้นจากงานด้านบุคคลของวัด เพื่อที่จะสามารถเห็นภาพการฝึกอบรมบุคลากรของวัดได้อย่างครบถ้วน จากนั้นผู้วิจัยจึงโทรศัพท์นัดหมายกับเลขานุการของผู้บริหารงานบุคคลท่านนั้น เพื่อแนะนำหัวข้อการทำวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัย พร้อมทั้งนัดหมายเวลาสัมภาษณ์ ขณะเดียวกันก็ได้ส่งจดหมายซึ่งมีคำถามในการสัมภาษณ์ไว้ก่อนล่วงหน้า เมื่อถึงวันสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลใช้ห้องประชุมย่อยในการให้สัมภาษณ์ ซึ่งเหมาะกับการให้รายละเอียด และมีสมาธิในการให้ข้อมูลเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากไม่มีใครรบกวน จากนั้นได้ใช้เทคนิค snowball technique คือให้ผู้บริหารท่านนั้นแนะนำผู้บริหารท่านอื่น ๆ ที่สามารถให้ข้อมูลด้านการฝึกอบรมของพระภิกษุ ของสามเณร อุบาสก และอุบาสิกา หลังจากนั้นผู้วิจัยได้โทรศัพท์นัดหมายบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการแนะนำตนเองว่ากำลังศึกษาที่ไหน ทำวิทยานิพนธ์เรื่องอะไร หัวข้ออะไร และประสบการณ์ของท่านจะมีส่วนที่จะให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยอย่างไรบ้าง

ถ้าผู้ให้ข้อมูลมีตำแหน่งเป็นระดับผู้บริหารผู้วิจัยจะส่งคำถามไปก่อนล่วงหน้า หรือหากต้องการเอกสารด้านการฝึกอบรม หลักสูตร สรุปรายงาน ผู้วิจัยจะเรียนรบกวนให้ท่านเตรียมไว้ให้ผู้วิจัยด้วย

ผู้วิจัยใช้การสอบถามเจ้าหน้าที่ภายในส่วนงานของสำนักพัฒนาบุคลากร ซึ่งอยู่ในส่วนงานด้านฝึกอบรม ว่าท่านใดทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบการอบรมพระภิกษุ การอบรมสามเณร การอบรมบุคลากรใหม่ พร้อมขอให้ท่านแนะนำผู้ทำหน้าที่เป็นพระพี่เลี้ยง เป็นพี่เลี้ยง และผู้ดูแลงานด้านการฝึกอบรม ซึ่งหากเป็นเจ้าหน้าที่ทั่วไปผู้วิจัยจะใช้การนัดหมาย โดยผู้วิจัยจะแนะนำตัวเองว่าขณะนี้กำลังทำวิทยานิพนธ์เรื่องอะไร ผู้ให้ข้อมูล (Key informant) จะยินดีใช้เวลากับผู้วิจัยสำหรับการพูดคุยเกี่ยวกับประสบการณ์การเข้ามาอยู่วัด และประสบการณ์การทำงานภายในวัดทั่วไป ซึ่งอาจจะใช้เวลาครึ่งชั่วโมง หรือหนึ่งชั่วโมงเท่านั้น โดยผู้วิจัยจะแจ้งคำถามไว้ก่อนล่วงหน้า และอาจมีคำถามอื่น ๆ การสัมภาษณ์มีการบันทึกเทป แต่เป็นการพูดคุยแบบสบาย ๆ เหมือนเล่าประวัติของตัวเอง ผู้ให้ข้อมูลแต่ละท่านแสดงความเต็มใจ บางรายถึงกับเตรียมข้อมูลสถิติด้านการฝึกอบรม สรุปรายงาน หรืออื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยให้ด้วย เพื่อให้ผู้วิจัยเลือกไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการหากลุ่มตัวอย่างของสามเณรซึ่งมีอายุระหว่าง 12-19 ปี ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ดูแลสามเณรที่มีอาวุโสสูงสุด คือพระอาจารย์ คำถามมีทั้งเรื่องประวัติส่วนตัวของสามเณรก่อนเข้าวัด เหตุผลในการบวชเป็นสามเณร รวมทั้งการปกครองดูแลสามเณร นอกจากนี้ยังได้ปรึกษาพระอาจารย์เกี่ยวกับการหากลุ่มตัวอย่างของสามเณรที่ผ่านกระบวนการฝึกอบรมของวัดทั้งสามเณรที่มาจากต่างจังหวัดและที่มีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งที่ตั้งใจเรียน และสนใจการ

เรียนน้อย พระอาจารย์ผู้ดูแลแนะนำให้สัมภาษณ์ประธานสามเณร ซึ่งได้เข้ามาอยู่เป็นสามเณรที่วัดตั้งแต่อายุ 10 ขวบ จนปัจจุบันได้บวชเป็นพระ เคยเป็นสามเณรนาคหลวง และเป็นที่ยอมรับของสามเณรรุ่นต่อ ๆ มา การศึกษากลุ่มตัวอย่างของสามเณรจึงเก็บข้อมูลจากสามเณร พระภิกษุที่ผ่านการเป็นสามเณรของวัด และพระอาจารย์ที่องค์กรมอบหมายให้ดูแลความเป็นอยู่และการศึกษาของสามเณร

ในการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างของอุบาสก และอุบาสิกา ผู้วิจัยได้สอบถามไปยังหัวหน้าอาศรมอุบาสก และหัวหน้าอาศรมอุบาสิกา ได้สอบถามถึงรายชื่อเจ้าหน้าที่เรียงตามรุ่น โดยแนะนำตัวเอง และข้อมูลที่ต้องการในการวิจัย จากนั้นผู้วิจัยจะเลือกตามรุ่นของสมาชิกก่อนหลัง และนัดแนะเวลาในการสัมภาษณ์

สำหรับการเข้าถึงกลุ่มประชาชนที่มาปฏิบัติธรรมที่วัด ผู้วิจัยเลือกศึกษาโครงการปฏิบัติธรรมพิเศษ เนื่องจากโครงการดังกล่าวมีผู้ที่มาวัดหลายวัย หลายสถานภาพ มีทั้งชาวบ้าน แม่บ้าน ข้าราชการ นักธุรกิจ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างอยู่ในที่เดียวกันเป็นระยะเวลา 7 วัน สะดวกสำหรับผู้วิจัยในการเก็บข้อมูล ในขั้นแรกของการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยแนะนำตัวกับหัวหน้าพี่เลี้ยงของโครงการดังกล่าวว่า ผู้วิจัยทำวิทยานิพนธ์เรื่องใด และการที่ประชาชนจำนวนมากมาวัดอย่างต่อเนื่องเป็นประเด็นที่อยู่ในงานวิจัยจึงอยากไปเก็บข้อมูล และสัมภาษณ์กัลยาณมิตรที่เข้าร่วม โครงการนี้

เนื่องจากโครงการดังกล่าวจัดที่ต่างจังหวัด ผู้วิจัยจึงเดินทางไปพร้อมกับกลุ่ม และขออนุญาตพิจารณารายชื่อผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมจากผู้ประสานงานโครงการ แล้วขอให้ผู้ประสานงานโครงการ ช่วยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีคุณสมบัติแตกต่างกันคือ เป็นผู้มาปฏิบัติธรรมครั้งแรก ผู้ที่ม่วัดกว่า 20 ปี และมาปฏิบัติธรรมในโครงการมากกว่า 20 ครั้ง ผู้มีการศึกษา รวมทั้งเป็นผู้ที่เป็นชาวบ้านทั่วไป ผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด

เพราะเหตุที่ผู้วิจัยบอกวัตถุประสงค์อย่างชัดเจน จึงได้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้ข้อมูลจำนวน 22 คน เป็นชาย 6 คน และหญิง 16 คน ทั้งชาวบ้าน แม่บ้าน พ่อค้า ข้าราชการนักธุรกิจ และนักศึกษา นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลยังแนะนำให้เก็บข้อมูลจากท่านอื่น ๆ ที่น่าจะเป็นตัวแทนกลุ่มที่ดี

ในการเข้าถึงกลุ่มประชาชนครั้งนี้ เนื่องจากการเข้าร่วมโครงการเป็นระยะเวลา 7 วัน ซึ่งจำกัดด้วยเวลา และกลุ่มตัวอย่างมีจำนวนมาก จึงต้องอาศัยการสัมภาษณ์นอกเวลาปฏิบัติธรรมคือ ในช่วงเวลา 8.00-9.00 น., เวลา 12.00-13.00 น. และภายหลังการเลิกปฏิบัติธรรมในภาคค่ำคือเวลา 21.00 น. เป็นต้นไป บางครั้งผู้วิจัยต้องสัมภาษณ์ในภาคค่ำที่เป็นเวลาพักผ่อนของผู้ให้ข้อมูล มีอยู่

รายหนึ่ง ให้สัมภาษณ์ผู้วิจัยตั้งแต่เวลา 21.00-22.00 น. เพื่อนที่พุกกับผู้ให้ข้อมูลสงสัยว่าเพื่อนหาย ไปไหน จึงไปแจ้งกับพี่เลี้ยงว่า เมื่อคืนนี้ผู้นี้หายไป ได้ยินว่ามีนักข่าวหนังสือพิมพ์มาสัมภาษณ์ เพื่อไปทำข่าว ให้พี่เลี้ยงระมัดระวังด้วย แต่เนื่องจากผู้วิจัยได้แจ้งกับผู้ประสานงานไว้ก่อนล่วงหน้าแล้ว พี่เลี้ยงจึงได้แจ้งกับเพื่อนของผู้ให้ข้อมูลว่า ผู้ที่สัมภาษณ์เป็นผู้ที่ทำงานในวัด และมาวัด อยู่แล้ว ไม่น่าเป็นปัญหาอะไร ซึ่งทำให้สังเกตได้ว่าการสื่อสารภายในของวัดเป็นไปอย่างรวดเร็ว และการระมัดระวังในการให้ข่าวกับคนแปลกหน้าเป็นเรื่องที่คนภายในระวัง ที่เป็นเช่นนี้อาจจะ เนื่องมาจากการเสนอข่าวของสื่อมวลชนในแง่มุมต่าง ๆ จึงทำให้คนภายในระมัดระวังในการให้ ข้อมูลกับคนอื่น ๆ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลในการศึกษารั้งนี้ จะเน้นให้ความสำคัญที่การศึกษาด้านเอกสารด้าน ประวัติวัด และการอบรมของวัด ซึ่งเริ่มขึ้นในเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน พ.ศ.2545 จากนั้นผู้ วิจัยเริ่มเก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ (Interview) แบบไม่เป็นทางการ การสนทนา กลุ่ม (Focus Group Discussion) และการสังเกต (Observation) ใช้เวลาต่อจากนั้นอีก 8 เดือนใน การเก็บข้อมูล โดยเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2545

การเก็บข้อมูลเริ่มต้นจากพระภิกษุใช้เวลา 2 เดือน สามเณร 2 เดือน อุบาสก อุบาสิกา 2 เดือน และประชาชน ชาวชน 2 เดือน จากนั้นจึงเริ่มถอดเทปทั้งหมดใช้เวลา 2 เดือนตั้งแต่เดือน มกราคม ถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 และเริ่มวิเคราะห์ข้อมูลส่วนที่เหลือจนถึงสิ้นเดือนเมษายน พ.ศ. 2546

ขณะทำการเก็บข้อมูลมีผู้แนะนำถึงวิทยานิพนธ์ของคุณยาโน๊ะ โยจิตาเกะ ที่เคยเข้ามา ทำงานวิจัยภายในวัด และงานของอภิญา เพื่อพุทธะกุล เมื่อศึกษางานทั้ง 2 ท่าน จึงพบงานวิจัย ของชาวตะวันตกอีกหลายท่าน ผู้วิจัยจึงใช้เวลาในการศึกษางานเอกสารดังกล่าว รวมทั้งทฤษฎี กระบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาในเวลาต่อมา เป็นเวลา 2 เดือน คือในเดือนพฤษภาคม ถึงเดือน มิถุนายน และเริ่มลงมือเขียนวิทยานิพนธ์ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2546 เป็นต้นมา

4.1 การศึกษาจากเอกสาร

ผู้วิจัยศึกษาประวัติของวัด ประวัติของผู้ก่อตั้ง รวมทั้งประวัติของบุคลากรุคบุคเบิกจาก หนังสือของวัดที่พิมพ์เผยแพร่ และหนังสืออนุสรณ์ของวัด นอกจากนี้ยังศึกษาเรื่องหลักสูตรการ อบรมในโครงการต่าง ๆ จากเอกสารสรุปงานอบรม และศึกษาเนื้อหาคำสอนจากเอกสารการถอด

เทพการเทศน์สอนของท่านเจ้าอาวาส และรองเจ้าอาวาสสำหรับบุคลลากรภายในของวัด และบุคลลภายนอก นอกจากนี้ยังศึกษาหนังสือธรรมะที่วัดพิมพ์เผยแพร่ในหมวดธรรมต่าง ๆ

4.2 การสัมภาษณ์

เมื่อเริ่มต้นสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ โดยจะเล่าถึงการศึกษาในหลักสูตรพุทธศาสตร์ที่กำลังศึกษาอยู่ และได้มีอาจารย์หลายท่านสนใจเรื่องวัด ทำให้ผู้วิจัยเกิดแรงบันดาลใจที่จะวิจัยเรื่องนี้ ได้เล่าถึงวัตถุประสงค์ในการทำงานวิจัยครั้งนี้ และย้ำว่าการสัมภาษณ์ครั้งนี้จะเป็นประโยชน์กับวัด เนื่องจากคนภายนอกยังมีข้อสงสัยเกี่ยวกับเรื่องวัด แต่ยังไม่มียานวิจัยที่เกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาคนของวัดอย่างจริงจัง นอกจากนี้ระยะหลังหากนักศึกษาท่านใดที่ไม่เคยมาวัด มาขอทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องวัด วัดจะปฏิเสธด้วยเหตุผลต่าง ๆ การให้ข้อมูลของผู้ถูกสัมภาษณ์จึงเป็นประโยชน์กับวัด โดยเล่าผ่านประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง ประกอบกับการสัมภาษณ์เป็นแบบไม่เป็นทางการ กลุ่มตัวอย่างจึงให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี กลุ่มตัวอย่างแต่ละท่านได้เล่าประสบการณ์ของตนเองว่าก่อนเข้ามาวัดเป็นคนประเภทหนึ่ง หลังจากเข้าวัดแล้วกลับกลายเป็นอีกคนหนึ่งที่มึนหลักในการคิด ในการกระทำอย่างไม่น่าเชื่อ กลุ่มตัวอย่างบอกแก่ผู้วิจัยว่าขอให้ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ส่งผลให้บุคลลภายนอกเข้าใจวัด และอยากมาวัดมากขึ้น

สถานที่ในการสัมภาษณ์มีส่วนสำคัญในการให้ข้อมูล หากเป็นผู้บริหาร ท่านจะให้ผู้วิจัยใช้ห้องประชุมย่อยในการสัมภาษณ์ ซึ่งทำให้ทั้งสองฝ่ายมีสมาธิ โดยเฉพาะผู้ให้ข้อมูลเนื่องจากการสัมภาษณ์เป็นแบบเชิงลึก การเรียงลำดับของข้อมูลในการเล่าเรื่องจึงมีความสำคัญอย่างมากที่จะทำให้ได้ข้อมูลอย่างชัดเจน บรรยากาศของการสัมภาษณ์หากปราศจากเสียงรบกวนจะทำให้การให้ข้อมูลเป็นไปอย่างดี และที่สำคัญเนื่องจากการสัมภาษณ์อยู่ภายในวัด ผู้วิจัยเป็นผู้หญิง หากสัมภาษณ์ภายในห้องมิดชิดกับพระ หรือสามเณร สองต่อสองจะไม่เหมาะสม ผู้บริหารบางท่านมีเลขานุการเป็นอุบาสก ผู้วิจัยจะขออนุญาตให้อุบาสกนั่งฟังด้วย บางครั้งผู้วิจัยชวนผู้ที่อยู่ในหน่วยงานเข้านั่งฟังเป็นเพื่อนด้วยกัน เพราะการสัมภาษณ์อาจเป็นประโยชน์ต่อผู้รับฟัง

ในกรณีที่สถานที่สัมภาษณ์ไม่ใช่ในห้องประชุม ผู้ให้ข้อมูลจะเลือกสถานที่ในการให้สัมภาษณ์ ซึ่งเป็นสถานที่ที่เปิดเผย ภายใต้อำนาจของต้นไม้ ซึ่งอยู่ใกล้กับหน่วยงานที่ทำงานของผู้ให้ข้อมูล เป็นบรรยากาศที่สบาย ๆ ที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลมีสมาธิ และสามารถเรียบเรียงข้อมูลได้อย่างมากมาย ซึ่งส่วนใหญ่เมื่อมีการสัมภาษณ์ และมีการบันทึกเทป ในส่วนงานก็จะไม่รบกวนหรือคิดค่าธรรมเนียมชั่วคราว หรือบางครั้งผู้วิจัยจะเลือกสถานที่สัมภาษณ์จากส่วนใดส่วนหนึ่งของห้องทำงานที่เปิดเผย โดยปราศจากเสียงรบกวน แต่ไม่ลับหูลับตา

ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ โดยมีคำถามไว้ก่อนล่วงหน้า หากเป็นผู้บริหาร ผู้วิจัยจะเริ่มด้วยคำถามที่เกี่ยวข้องกับภาพรวมในการพัฒนาคนในองค์กรได้แก่ เป้าหมาย และอุดมการณ์ของวัดในการฝึกอบรมบุคลากรภายใน, ความเป็นมาของการฝึกอบรม หลักการ หลักธรรม และนโยบาย ในการคัดคน อบรมคน และพัฒนาคนทั้งด้านการศึกษา และการทำงาน รวมถึงการจัดสวัสดิการของวัดให้กับบุคลากรทั้งยุคแรก จนถึงปัจจุบัน และหลักการในการจัดความเป็นอยู่ของพระ สามเณร และอุบาสก อุบาสิกา และปัจจัยอะไรที่ทำให้วัดประสบความสำเร็จในการฝึกคน ส่วนการพัฒนาประชาชน และเยาวชนนั้น ข้อคำถามได้แก่ เหตุใดมีสาธุชนมาปฏิบัติธรรมจำนวนมากอย่างสม่ำเสมอ และวัดแบ่งงานให้บุคลากรรองรับการมาปฏิบัติธรรมของสาธุชนอย่างไร

จากนั้นผู้วิจัยจึงถามประวัติส่วนตัวในการเริ่มสนใจในพระพุทธศาสนา เริ่มรู้จักวัดและหลังสำเร็จการศึกษาคิดอย่างไรจึงตัดสินใจบวช และทำงานให้วัด และวัดมีกระบวนการฝึกทำนอย่างไร อะไรที่ทำให้ตัดสินใจบวชตลอดชีวิต ครอบครัวและญาติพี่น้องสนใจมาวัดบ้างไหม นอกจากนี้ยังมีคำถามอื่น ๆ ที่พบในขณะที่ทำการวิจัยได้แก่ การใช้ชีวิตในสมณะเพศดีกว่าทางโลกอย่างไร การสร้างบารมีคืออะไร บุญตามที่เขาใจคืออะไร

หากเป็นเจ้าหน้าที่โดยทั่วไปผู้วิจัยจะเริ่มสร้างความคุ้นเคย ด้วยการกล่าวอนุโมทนาที่ให้เวลากับผู้วิจัย และกล่าวว่า การได้ฟังเรื่องราวของนักสร้างบารมีคนหนึ่งในวัดนับว่าเป็นสิ่งที่ดีหาฟังได้ยาก เพราะแต่ละคนต่างกันต่างที่ ต่างปัจจัย และต่างเหตุผล ข้อมูลที่ให้จะเป็นประโยชน์ และเป็นตัวอย่างของคนที่เขาปฏิบัติธรรม และผู้วิจัยจะใช้เทคนิคการตั้งใจฟังเพื่อจับประเด็น และขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลจุดประเด็นที่สำคัญ บางหัวข้อด้วย โดยส่วนใหญ่ผู้ให้ข้อมูลยินดีที่จะให้รายละเอียด

จากนั้นจึงจะเริ่มถามเกี่ยวกับประวัติส่วนตัวในการเข้าวัดก่อน เพราะเป็นคำถามที่ทุกคนสามารถหาคำตอบได้ง่ายเนื่องจากเกี่ยวข้องกับตัวเอง ตั้งแต่รู้จักวัดได้อย่างไร ทำไมถึงมาวัด ก่อนหน้านี้สนใจในพุทธศาสนาบ้างไหม มาวัดอย่างต่อเนื่องเพราะอะไร อะไรที่ทำให้ตัดสินใจเลือกที่จะใช้ชีวิต และทำงานในวัด การฝึกอบรมของวัดสำหรับพระใหม่ หรือบุคลากรใหม่วัดทำอย่างไร วัดพัฒนาบุคลากรอย่างไร หรือผู้ถูกสัมภาษณ์พัฒนาความรู้ ความสามารถของตนเองอย่างไร วัดดูแลให้สวัสดิการอย่างไร อะไรทำให้ยังอยากใช้ชีวิตเช่นนี้ตลอดไป หรือเคยคิดอยากออกจากวัดบ้างไหม การสัมภาษณ์ลักษณะนี้เป็นในเชิงประวัติชีวิต (Life history) ผู้ให้ข้อมูลจะเล่าถึงขั้นตอนในการเข้าวัด ระบบการฝึกของวัดที่ทำให้เขาเปลี่ยนแปลงทัศนคติ มีอุดมการณ์ และเข้าใจในเรื่องพระพุทธศาสนา การฝึกทักษะของตัวเอง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของตัวเองที่แตกต่างไปจากเดิม

และความมั่นคงในพระพุทธศาสนา การสัมภาษณ์ครั้งหนึ่งจึงใช้เวลาครึ่งชั่วโมงหรือหนึ่งชั่วโมง ขึ้นอยู่กับกลุ่มตัวอย่างจะให้รายละเอียดได้มากน้อยแค่ไหน เมื่อเล่าข้อมูลส่วนบุคคลเสร็จแล้ว ผู้วิจัยก็จะสอบถามประเด็นในประเด็นที่เกี่ยวกับงานที่ทำ ซึ่งบางเรื่องเป็นการพัฒนาคนของวัด บางเรื่องเป็นการขัดเกลาของหลวงพ่ หลวงพี่ และกิจกรรมต่าง ๆ บางเรื่องเป็นการฝึกฝนทักษะในการทำงานให้วัด การวางแผน และสวัสดิการที่วัดให้ ความเป็นอยู่ และการรักษาพยาบาลต่าง

นอกจากนี้ผู้วิจัยจะมีคำถามปลายเปิดที่เกี่ยวข้องในส่วนงานอื่น ๆ ที่จะแตกต่างกันไปตามหน้าที่การงานเฉพาะของกลุ่มตัวอย่าง เช่นหากเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลอาศรมอุบาสิกา คำถามจะเป็นเฉพาะเรื่อง เช่น มีการจัดระบบความเป็นอยู่ของอุบาสิกาอย่างไร มีกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติอะไรบ้าง กิจกรรม กิจกรรม มีการปกครองในด้านความเป็นอยู่หรือไม่ คุณแลสมาชิกอย่างไรซึ่งมาจากที่ต่าง ๆ กัน ให้สามารถอยู่ในระเบียบวินัยเดียวกัน และคำถามที่เกี่ยวกับการใช้ปัจจัยสี่ การดูแลรักษาที่พัก, การแต่งกาย, การจัดสวัสดิการรักษาพยาบาล และการรับประทานอาหารเป็นต้น หรือหากเป็นผู้ให้ข้อมูลที่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในการ อบรม ลักษณะคำถามจะเกี่ยวข้องกับลักษณะงาน เช่น คุณสมบัติของพี่เลี้ยง หน้าที่ และวิธีการแนะนำสมาชิก หรือวิธีการสอนสมาชิก การดูแลโครงการอบรมต้องมีภาระกิจอะไรบ้าง หลักสูตรที่ใช้ กิจกรรมที่ฝึกอบรม และผลโดยส่วนใหญ่ที่ผู้เข้าอบรมได้รับ และเหตุใดจึงชอบหน้าที่พี่เลี้ยง งานที่อยากทำให้กับวัดในอนาคตมีอะไรบ้าง

4.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

ผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีนี้ในกรณีที่ได้ศึกษากลุ่มตัวอย่างจากการสัมภาษณ์ จนเห็นภาพรวมของการขัดเกลาทางสังคมและพัฒนาบุคลากรได้ระดับหนึ่ง ในส่วนของความคิดเห็น หรือความรู้สึกของกลุ่มตัวอย่างต่อขั้นตอนการฝึกในระบบดังกล่าวเป็นอย่างไร เพื่อให้กลุ่มที่ศึกษาแสดงความคิดเห็นโดยภาพรวม ทศนคติ พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยใช้กับการศึกษาของกลุ่มสามเณรอุบาสิกาซึ่งเป็นบุคลากรใหม่ และประชาชนที่มาปฏิบัติธรรมในโครงการปฏิบัติธรรมพิเศษ

เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลจากพระอาจารย์ พระพี่เลี้ยง และประธานสามเณร ด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการแล้ว ผู้วิจัยสามารถเข้าใจระบบการอบรมสามเณร แต่ในส่วนของความรู้สึกและการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับของสามเณรเอง ซึ่งยังไม่ได้บวชเป็นพระ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลด้วยการใช้เทคนิค การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยศึกษากลุ่มของสามเณรที่เรียนในระบบปรีชิตธรรม 6 รูป จากนั้นจึงนัดหมายสามเณรพร้อมกันเพื่อสนทนากลุ่ม ซึ่งมีประเด็นคำถาม ได้แก่ แต่ละรูปมาวัดได้อย่างไร ใครชวน ได้รับการฝึกอบรมอะไรบ้างในปีแรก กิจกรรมมีอะไรบ้าง การเรียนเรียนอย่างไร เคยท้อแท้และคิดถึงบ้านบ้างไหม แก้ปัญหาอย่างไร

ความรู้สึกต่อที่เลี้ยง ต่อพระอาจารย์ ต่อเพื่อน ๆ สามเณร เห็นความเปลี่ยนแปลงในตัวเราบ้างไหม โยมพ่อ โยมแม่ มาวัด มาเยี่ยมสามเณรไหม อะไรทำให้ตั้งใจบวชเป็นสามเณร และเป้าหมายของตัวเองในอนาคต

ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสนทนากลุ่มเช่นกับอุบาสิกา รุ่นที่ 18 ซึ่งเพิ่งเข้ามาอยู่วัดได้ 1-2 ปี กลุ่มตัวอย่างมี 6 คน เริ่มบรรจงานในส่วนงานต่าง ๆ ของวัด โดยคำถามจะถามเรื่องการเข้าวัด การรู้จักวัด การตัดสินใจทำงานให้วัด วัดฝึกอบรมอย่างไร มีหลักสูตรอะไร ความเป็นอยู่ของบุคลากรใหม่มีอะไร ทางบ้านคิดอย่างไรในการมาอยู่วัดของเรา วัตถุประสงค์ที่วัดจัดให้ รวมทั้งในอนาคตอยากช่วยงานวัดด้านใด

นอกจากนี้เทคนิคดังกล่าว ยังเลือกใช้กับกลุ่มผู้มาปฏิบัติธรรมในโครงการปฏิบัติธรรมพิเศษ โดยเลือกใช้เทคนิคนี้หลังจากเก็บข้อมูลสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการรายบุคคลกับผู้ให้ข้อมูลที่เป็นประชาชนที่มาปฏิบัติธรรมในโครงการปฏิบัติธรรมพิเศษ ส่วนผู้ที่มาปฏิบัติธรรมครั้งแรกหรือเพิ่งมาวัดครั้งแรก ที่มีการศึกษา และไม่มีการศึกษา ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างมา 6 คนและใช้เทคนิคการสนทนากลุ่ม โดยมีคำถามได้แก่ รู้จักวัดครั้งแรกได้อย่างไร ใครเป็นคนชวนมา มาปฏิบัติธรรมรู้สึกอย่างไร การสอนของพระอาจารย์มีเรื่องอะไรบ้าง การแนะนำของที่เลี้ยง มีการเปลี่ยนแปลงในตัวเราด้านความคิด ทักษะคิด สิ่งที่ชอบและไม่ชอบในการมาปฏิบัติธรรม หากมีโอกาสยังอยากมาปฏิบัติธรรมอีกไหม หรือคิดจะมาวัดหรือไม่ ข่าวที่ออกเกี่ยวกับวัดทำให้เข้าใจวัดอย่างไร

4.4 การสังเกต

1. การสังเกตสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของวัด (Observations of physical surroundings) ผู้วิจัยให้ความสนใจกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพในชุมชนของวัด มีองค์ประกอบอะไร เพื่อทำความเข้าใจกิจกรรม และการดำรงชีวิตของสมาชิกในวัด

2. การสังเกตสมาชิกด้านความเป็นอยู่ และการทำงาน

2.1 สังเกตด้านความเป็นอยู่ที่พักของพระภิกษุ และสามเณร โดยผู้วิจัยขออนุญาตติดตามไปกับกลุ่มอาคันตุกะที่มาเยี่ยมชมวัด นอกจากนี้ยังได้มีโอกาสสังเกตการศึกษาปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ และสามเณร

2.3 สังเกตบุคคลากรของวัดในด้านการทำงาน ผู้วิจัยสังเกตการทำงานในส่วนต่าง ๆ เมื่อผู้วิจัยเข้าไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล นอกจากนี้ยังใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการประชุมสมาชิก 3 อาศรม คือการประชุมรวมทั้งพระภิกษุ สามเณร อุบาสก และอุบาสิกา พร้อม ๆ กัน

2.4 ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในโครงการปฏิบัติธรรมพิเศษสำหรับประชาชน นับตั้งแต่การขึ้นรถ การปฐมนิเทศ การปฏิบัติธรรมและกิจกรรมในระหว่างการอบรม

2.5 ใช้การสังเกตกิจกรรมพิธีกรรมของการมาวัดในวันอาทิตย์ของสาธุชน การบริการของเจ้าหน้าที่ การบริการน้ำ อาหาร การจัดวางรองเท้า และพิธีกรรมในวันงานบุญสำคัญของวัด

3. การสังเกตภาษาพูด (Verbal behaviors) ผู้วิจัยจดบันทึก “คำศัพท์” ของการให้ความหมายซึ่งแสดงความสัมพันธ์ ประเภท และบริบทต่าง ๆ ที่เป็นลักษณะการสื่อสารแบบคนใน เพื่อให้เข้าใจความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวถึง

ดังนั้นการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ 4 วิธีการคือ จากการศึกษาด้านเอกสาร การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม และการสังเกต การใช้วิธีเก็บข้อมูลในแบบต่าง ๆ สามารถนำไปสู่การตรวจสอบข้อมูลที่ถูกต้องได้ ซึ่งใช้กันมากในการวิจัยเชิงคุณภาพคือ การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation)(Denzin, 1970)¹⁰

การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) คือการใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้การสังเกตควบคู่กับการซักถาม พร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากเอกสารประกอบด้วย¹¹

ดังนั้นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมด้วยเทคนิควิธีทั้ง 4 อย่าง ดังได้กล่าวมาแล้ว สามารถนำข้อมูลมาตรวจสอบกัน และระเบียบวิธีวิจัยแต่ละอย่างมีจุดอ่อนจุดแข็งต่างกัน ทำให้สามารถให้ภาพรวมของงานที่ศึกษาชัดเจน และทำให้ผลการศึกษามีความถูกต้องมากยิ่งขึ้น

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น 3 ระยะ¹² คือ

¹⁰ สุภางค์ จันทวานิช, วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ, หน้า 130.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 130.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 131-137.

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น 3 ระยะ⁴¹ คือ

ขั้นที่ 1 เมื่อผู้วิจัยสามารถรวบรวมข้อมูลได้เพียงพอต่อการศึกษาแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกชนิดข้อมูลเป็นชนิด ๆ (Typological Analysis) ซึ่งอาศัยแนวคิดทฤษฎีที่ตั้งไว้มาเป็นกรอบในการจำแนก

ขั้นที่ 2 จากนั้นใช้วิธีวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant Comparison) คือการนำข้อมูลมาเทียบเป็นปรากฏการณ์ ซึ่งทำให้เห็นความสัมพันธ์ใหม่ที่เกิดขึ้น จากการแบ่งยุคของวัดในระยะต่าง ๆ

ขั้นที่ 3 ใช้วิธีวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) คือการตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลจากปรากฏการณ์ที่เปรียบเทียบ และกลายเป็นรูปแบบกระบวนการอย่างใดอย่างหนึ่ง

ขั้นที่ 4 การวิเคราะห์ปรากฏการณ์จากผลการศึกษา ที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมหรืออาศัยหลักธรรมเป็นพื้นฐานในกระบวนการจัดเวลาทางสังคมและพัฒนาศิลปะการของวัด

แผนภูมิขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 131-137.